

Андрій ПЕТРИК

ПОЛІТИЧНА ПЛАТФОРМА ТА РУХИ ГАЛИЦЬКОГО БОЯРСТВА ЗА ПРАВЛІННЯ РОСТИСЛАВИЧІВ (1084 – 1199)

Однією з найменш вивчених є проблема існування та діяльності політичних партій та угруповань у Галицько-Волинській державі. Ці питання в історіографії окремо не розглядалися, а більшість істориків до тих чи інших подій та боярських партій зверталися лише в контексті опису ходу певних історичних подій.

Існування боярських партій визнає переважна більшість істориків¹, і лише М. Дашкевич вважає, що поділу на партії не існувало². Подібної точки зору дотримувалася і К. Софроненко, яка вважає, що "боярських партій в Галицькій Русі не було, а мали місце лише суперечності між окремими групами бояр, основна ж лінія всіх бояр була єдиною – зробити своє панування міцним"³. Ці погляди значно розвинув російський дослідник О. Майоров⁴. На його думку, немає жодних підстав говорити про існування боярських партій, адже в умовах безпосередньої демократії, що була основним принципом державно-політичного устрою земель-волостей Давньої Русі, могла існувати лише одна-єдина партія, партія більшості. Всяка політична діяльність, веде він далі, яка суперечила волі й інтересам общини,

¹ Зубрицький Н. История древнего Галицкого княжества. – Львов, 1892. – Ч. 1; 1892 – Ч. 2.; Шараневич И. История Галицко-Владимирской Руси. От найдавніших времен до року 1453. – Львов, 1863; Смирнов М. Судьбы Червоной или Галицкой Руси до соединения ее с Польщею (1487). – СПб., 1860; Линниченко И. Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV-XV в. – М., 1894; Головки Б. О. Князь Роман Мстиславович та його доба: нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. – К., 2001.

² Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого, по русским и иностранным известиям. – К., 1873. – С. 38-44.

³ Софроненко К. А. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI-XIII вв. – М., 1955. – С. 54.

⁴ Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – СПб., 2001. – С. 260-263.

знавала невдачі, оскільки загальноміські та загальноземські інтереси завжди стоять вище від інтересів окремих угруповань та партій, якими б вони не були. На його думку, в той чи інший період можна говорити про наявність прихильників чи ворогів того чи іншого князя, того чи іншого політичного рішення, поява яких була відповіддю на виклик конкретних політичних реалій, а не наслідком суперечностей⁵.

Представники першого погляду в Галицько-Волинській державі виділяють такі партії: партію Ярослава (Чагровичі, прихильники Олега та Настаськи)⁶, опозиційну щодо Ярослава Осмомисла партію ("партію невдоволених", прихильники княгині Ольги, службовий князь Святополк, воєвода Костянтин Сірославич)⁷, партію Володимира Ярославича⁸, партію Романа⁹, партію Романа Берладника¹⁰, партію Ігоревичів¹¹, партію Ярослава Пересопницького¹², белзьку партію¹³, партію боярина Володислава¹⁴, угорську¹⁵, польську (мазовецьку) партію тощо. Ряд заміток щодо існування боярських партій робили М. Петров, В. Соловйов, І. Катаєв та ін. дослідники, але чогось нового в розробку теми не внесли¹⁶.

Нез'ясованим залишається час появи боярських партій у Галицькій та Волинській землі. М. Тихомиров, В. Ключевський датують початок політичної активності галицького (перемиського) боярства X ст.¹⁷ М. Смирнов, К. Софроненко час появи боярської активності відносять до часів 40-х років XII ст.¹⁸ Третя позиція найчіткіше висвітлена у працях М. Котляра. Активний і раптовий вияв боярського невдоволення, на його думку, збігається з правлінням Ярослава Осмомисла, і відтоді галицьке боярство активно втручається в політич-

⁵ Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь... – С. 263.

⁶ Толочко П. П. Ярослав Осмомисл // Историчні портрети. Из історії давньоруської і європейської політики X-XII ст. – К., 1990. – С. 257-268.; Смирнов М. Доля Галицкой Руси до залучення її з Польщею // Смирнов М., Дашкевич М., Шараневич И. Монография по истории Галицкой Руси. – Тернополь, 1886. – С. 8-10.

⁷ Шараневич И. История ... – С. 45-46; Антонович В. История Галицкой Руси (лекции). – К.: [б. в.; б. р.]. – С. 47-51.

⁸ Костомаров Н. И. Черты народной Южной истории // Исторические произведения. Автобиография. – К., 1990. – С. 90-91.

⁹ Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984. – С. 84-85.

¹⁰ Костомаров Н. И. Черты ... – С. 92-95.

¹¹ Шараневич И. История ... – С. 84-86; Антонович В. История ... – С. 98-105.

¹² Шараневич И. История ... – С. 53-55.

¹³ Петрик А. Боярство Белзької землі в контексті суспільно-політичного розвитку Галицько-Волинської держави // Белз і Белзька земля: наук. зб. – Белз, 2004. – Вип. 1. – С. 81-86.

¹⁴ Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство... – С. 83-105.

¹⁵ Зубрицький Д. История ... – Ч. 1; Смирнов М. Судьбы ... – С. 2-5, 65.

¹⁶ Соловьев С. М. История России: с древнейших времен. – М., 1959. – Кн. 1, Т. 1/2; 1960. – Кн. 2, Т. 3/4; Катаев И. М. Даниил Романович Галицкий. Галицкая Русь в XIII-XIV вв. до присоединения к Польше. – М., 1915.

¹⁷ Соловьев С. М. История России с древнейших времен: сочинения в 12 т. – М., 1988. Т. 2., – Кн. 1, – С. 545.

¹⁸ Софроненко К. А. Общественно-политический строй ... – С. 25-26.

не життя своєї землі і князівства в цілому.¹⁹ Не до кінця вивченою залишається проблема історичної долі тих чи інших партій та припинення їх діяльності. Так, М. Смирнов вважає, що будь-яка політична активність боярства, і зокрема угорської партії, зникає після 1249 р. та пояснює це відмовою руських, польських та угорських князів і королів від боротьби за галицький стіл²⁰. І. Шараневич сходження з політичної арени угорської партії датує 1233 р.²¹

Дискусійними залишаються причини невдач опозиційних партій. М. Смирнов основну причину невдач вбачає в боярській міжусобиці, в певних особистих симпатіях та антипатіях, відсутності чіткої програми дій. Дослідник зазначає, що "...галицькі бояри – це люди, які займали певні посади відповідно до свого багатства. Вони могли творити партії на користь того чи іншого кандидата, а помилившись, одразу ж творили нову партію на користь іншого князя, і так йшло безконечним пошуком якогось ідеалу княжої влади"²².

Саме така різноманітність поглядів на питання існування та появи боярських партій, великі прогалини у висвітленні їхнього існування й зумовили розгляд цієї проблеми. Звернемося до діяльності боярства Галицької землі за правління династії Ростиславичів.

Процес створення Перемишльського князівства відомий лише в загальних рисах. Приблизно в 1084 р. сюди втікають Ростиславичі, вигнавши з міста, як зазначають С. Соловйов та І. Крип'якевич²³, польську залогоу Болеслава Сміливого. У цей же час як стольні городи формуються Тереховля та Звенигород. М. Грушевський припускає, що Перемишль належав володимирському князеві Ярополку²⁴. Безумовно, що Ростиславичі не могли б ні відібрати в поляків чи в Ярополка Перемишль, ні посісти на короткий термін Володимир²⁵, не маючи підтримки як володимирських²⁶, так і місцевих бояр²⁷. Були у них і противники. Цілком імовірно, що володимирці прагнули домогтися від Ярополка певних політичних, економічних та соціальних поступок. Іншу мету ставило перед собою земське родове боярство Перемишльської землі, залучившись підтримкою торговельного про-

¹⁹ Котляр Н. Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волинской Руси IX–XIII вв. – К., 1985. – С. 125.

²⁰ Смирнов М. Судьбы ... – С. 2-3.

²¹ Шараневич И. История ... – С. 54.

²² Смирнов М. Судьбы ... – С. 26-38, 95.

²³ Соловьев С. М. История России... – М., 1959. – Кн. 1, Т. 1/2. – С. 352-365; Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство ... – С. 92.

²⁴ Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1992. – Т. II. – С. 408.

²⁵ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 196.

²⁶ Андрусак М. Перемишль в історії України до 1918 р. // Перемишль – західний бастион України. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1961. – С. 28.

²⁷ Мазур О. Вокняжіння перших Ростиславичів у Перемишлі: особливості структури князівської влади // Перемишль і Перемишська земля протягом віків: зб. наук. пр. та матеріалів Міжнар. наук. конф., Перемишль, 11-13 квіт. 2002. – Перемишль; Л., 2003. – С. 51-59.

шарку населення²⁸. Прагнучи не допустити цілковитого приєднання своїх земель до Володимирського уділу, а отже і до Києва, зберегти свої економічні, політичні права та самостійність, вони були захищені у швидкій появі свого власного князя чи князів. Не останню роль у цьому відіграли прагнення місцевої аристократичної верхівки утримати за собою першість у регіоні, колонізації нових територій, недопущення перенесення сюди польських чи волинських державних елементів, що було неможливо без енергійного, войовничого князя та хороброї дружини. При цьому місцеве боярство враховувало й спорідненість князів із Арпадовичами. Це, на їхню думку, мало значно покращити стосунки із суміжною Угорщиною.

Наступними кроками в послабленні володимирських впливів стало вбивство Нерадцем князя Ярополка, військова та економічна підтримка Ростиславичів у битвах на Рожному Полі та під Перемишлем у 1099 р., зближення з Візантією, залучення половців до боротьби з ляхами, участь у Любецькому з'їзді князів. Можна погодитися з твердженням М. Грушевського, що одним з основних принципів політики бояр було прагнення звільнитися від претензій Волині, всіляко підтримувати ворогів волинського князя, сприяти самостійності Волині та не допустити її об'єднання із Києвом²⁹. У цей же час маємо вістки про опозиційних бояр і в Володимирі. Так, злі дорадники Ярополка підмовили князя виступити супроти київського князя Всеволода. Існувала тут і якась київська партія³⁰. Цілком можливо, що тут існували і пропольсько налаштовані бояри, адже Ярополк на цей час перебував у тісних контактах із краківським двором. Тоді ж у Володимирі формується польсько-володимирська коаліція супроти перемишльських Ростиславичів.

Обмеженість літописних вісток не дає можливості детально висвітлити становище Перемишльської землі та місцевого боярства після смерті Василька та Володаря. Припускаємо, що місцеве боярство й надалі підтримує політику власного економічного збагачення, вмiло використовуючи політичні й адміністративні важелі, набуті за перших Ростиславичів. Сприяли цьому і міжусобиці, що тривали між синами Василька та Володаря, а ранні смерті князів уможливили боярам отримання певних поступок з боку претендентів на княжий стіл.

На 1141 р. фактично єдиним спадкоємцем уділів Ростиславичів стає енергійний Володимирко Ростиславович, який одразу ж переносить столицю до Галича. Більшість дослідників пояснюють цей факт прагненням Володимирка забезпечити свій стіл від раптових нападів, узяти під контроль головний центр експорту солі та якнайоптималь-

²⁸ Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью-Йорк, 1958. – С. 33.

²⁹ Грушевський М. Історія ... – С. 413.

³⁰ Наносов А. "Русская земля" и образование Древнерусского государства. – М., 1951. – С. 135.

ніше використати вигідне торговельне розташування. Важливу роль у такому рішенні князя могло відіграти перемишльське боярство, яке прагнуло подальшого збагачення й не хотіло втратити політичну й економічну стабільність. Не можемо відкидати і того факту, що цим князь прагнув ліквідувати чи бодай обмежити власну залежність від того ж таки боярства, яке зміцніло настільки, що могло диктувати власну волю Володимиркові. Така ж ситуація згодом змусила Данила Романовича перенести столицю з Галича до Холма, а Лева Даниловича – із Холма до Львова. Імовірно, що саме цим можемо пояснити перенесення останніми Романовичами свого центру до Володимира.

Аналіз правління Володимирка Володаревича дозволяє стверджувати, що прихильниками політичного курсу князя було лояльне щодо нього місцеве населення, службове та земське боярство, яке очікувало земельних надань за військову службу, численних кормінь та “ласк”³¹ і згодом перейшло на службу до Ярослава Володимирковича. Серед них виокремимо воєвод Івана Халдійовича та Коснятина Сірославича. Прихильників князь мав і серед угорців, які неодноразово повідомляли його про небезпеку з боку свого короля³².

Уже з самого початку існування Галицького князівства літопис засвідчує наявність опозиції місцевої еліти щодо князя Володимирка. Володимирко до Галича прийшов із власною дружиною та адміністративним апаратом, який одразу ж перебрав правління у свої руки. Саме їхніми представниками та нащадками були Іван Халдійович³³, Ізбигнів Івачевич³⁴, Костянтин Сірославич³⁵, Тудор Єлич³⁶. Прийшли бояри отримали головні посади в місцевій адміністрації, усунули з провідних становищ місцеву еліту, що й призвело до створення опозиції та жорсткого протистояння. Перший симптом цього протистояння виявився під час оборони Звенигорода від військ київського князя Всеволода. Саме вагання “галичан” (бояр) змусило князя піти на мир з київським князем. Наступного, 1144 р., скориставшись відсутністю князя Володимира, консервативно налаштовані “галичани” закликали на стіл звенигородського князя Івана Ростиславича, а потім витримали чотиритижневу облогу Володимирка та його дружини. Можливо, що саме жорстока розправа Володимирка над “галичанами” (боярами) пізніше спричинила гостре протистояння між цією княжою династією та боярською місцевою верхівкою³⁷.

Виходячи з цих подій, можемо говорити про існування в Галичі партії Івана Ростиславича, ворожої щодо князя Володимирка. До цієї

³¹ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 466; ПСРА. – Т. 1. – Стб. 340.

³² Грушевський М. Історія ... – Т. 2. – К., 1992. – С. 429.

³³ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 320.

³⁴ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 449, 497.

³⁵ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 548, 564.

³⁶ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 616, 718.

³⁷ Петрик А. Боярські політичні угруповання та їх роль у процесі становлення Галицько-Волинської держави // ДКЗ. – Дрогобич, 2000. – Вип. 4. – С. 60–64.

партії належало давнє місцеве боярсько-торговельне населення. Можемо визначити і причини, які призвели до появи опозиції. Зв'язки з Візантією Володарка Ростиславича та Володимирка, тісні контакти з Європейським світом змусили останнього розпочати більш жорстку політику, спрямовану на усунення впливів земського боярства на князівську політику. Першим кроком цього протистояння стало перенесення столиці до Галича, що саме по собі підривало політичні та економічні впливи давніх хорватсько-боярських родів. Імовірно, що кандидатура Івана Ростиславовича цілковито підходила місцевим елітам. Він міг бути представником інших поглядів, більш консервативних, на відносини між князем і місцевими елітами або був менш політично активним, аніж його родич. Активніший Володимирко зумів узяти Галич, покарав опозицію та знову посів князівський стіл³⁸. Облога київським князем Всеволодом Звенигорода, вічеві збори городян та страта воєводою Іваном Халдійовичем трьох найактивніших прихильників здачі міста чітко засвідчує, що опозиція щодо князя Володимирка існувала й надалі. Особливо потужною вона була у Берладі та на Пониззі. Знову симпатії до Ростиславової лінії проявилися в подіях 1159 р. й обіцяючи галичан відступитися від Ярослава Осмомисла³⁹. У 1189 р.⁴⁰ галичани приклали Ростислава Івановича княжити до Галича, на протигагу уграм та проугорськи налаштованим боярам. Лише насильницька смерть цього князя припинила всезагальне обурення.

У 60–70-х роках XII ст. галицьке боярство вкотре заявляє про свою силу і здатність нав'язати волю князеві Ярославу Осмомислу. Можна погодитися із думкою І. Шараневича, що боярський рід Чагровичів та йому подібні через Настаську досягли великих впливів на князя та державну політику, порушили якісь існуючі порядки щодо займання посад і просування по ієрархічній драбині, що призвело до появи опозиційної Ярославові партії (“партії невдоволених”) на чолі зі службовим князем Святославом та воєводою Костянтином Сірославичем⁴¹. Офіційно конфлікт проявився в намаганні галицького боярства уладнати сімейне життя Ярослава Осмомисла, але фактично скеровувався проти зміцнення й централізації князівської влади та усунення з державних посад боярства та цілих родів, які, зайнявши провідні місця в князівській адміністрації, проводили досить самостійницьку та незалежну від інших політику⁴². Події показали: боярська магнатерія зміцнилася й сформувалася настільки, що свідомо йшла до тримання управи князівством під покровом князівської влади. Лідером

³⁸ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 316–317.

³⁹ Майоров А. В. Галицько-Волинская Русь... – С. 202–203.

⁴⁰ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 664.

⁴¹ Шараневич І. Історія ... – С. 45–54.

⁴² Дашкевич Н. Княжение ... – С. 21; Иловайский Д. Княжий период Украины-Руси до княжения Даниила Галицкого. – Тернополь, 1886. – Т. 2. – С. 11–113.

тогочасного опозиційного боярства був Костянтин Сірославич⁴³ та службний князь Святополк. Ймовірно, що саме за ініціативи Святополка було схоплено та спалено Настаську, а боярський рід Чагровичів та інші дрібні боярські роди перебито.

Зупинимося на боярському родові Чагрів детальніше. Рід цікавий практично всіх дослідників, які зверталися до історії Галицько-Волинської держави. На сьогодні маємо декілька поглядів на походження цього роду. М. Карамзін, Д. Ілловайський та В. Соловйов, негативно відгукуючись про цей рід, вважають, що це вихідці з простого середовища, які з часом здобули князівську прихильність⁴⁴. П. Толочко припускає, що його представники належали до т. зв. нового боярства⁴⁵. А. Войтович зазначає, що Чагровичі були одними із найвпливовіших тогочасних боярських родів, а причину їх загибелі потрібно шукати у боротьбі всередині галицької олігархії⁴⁶. На думку І. Крип'якевича, цей рід мав половецьке коріння й міг прийти до Галича із Києва, де ще 1169 р. згадуються половці Чагровичі⁴⁷. П. Грицак припускає, що Чагровичі походили з Дунайського пониззя. Появу ж цього роду в Галичі дослідник пояснює прагненням Ярослава Осмомисла знайти опору в боротьбі з боярською олігархією, яка своїми діями загрожувала основам князівської влади⁴⁸.

Літопис декілька разів говорить про допомогу половців Ростиславичам та заходи князя Василька Ростиславича щодо укріплення прикордонних земель за рахунок осілих кочовиків. Так, літопис неодноразово відзначає спільні військові дії половців та Ростиславичів під 1092 р.⁴⁹, 1099 р.⁵⁰ тощо. Можливо, що саме в цей час і з'явилися в Перемишльській землі представники роду Чагровичів. І. Крип'якевич, не звернувши на ці вістки уваги, зазначає, що саме у цей час з'являються поселення з назвами Половці, Торки, Тоське, Печеніжин та ін.⁵¹ Цілком імовірно, що таким поселенням міг стати Чагрів, який був осідком половецько-галицького роду Чагрів (Чагровичів). До володінь роду можемо віднести і село Насташине, що знаходиться поряд із Чагровом.

Новий виступ боярства відбувся 1173 р. і був спричинений черговим розладом між галицьким князем Ярославом та його сином Володимиром. Припускаємо, що саме позиція місцевого боярства

⁴³ Смирнов М. Судьбы ... – С. 35-37.

⁴⁴ Карамзин Н. М. История государства Российского. – Репринт. Воспроизведение издания 1812-1844 гг.: в 3 кн. и приложениях. – М., 1988. Т. 3., – Кн. 1, – С. 14; Илловайский Д. Становление Руси. – М., 2003. – С. 303.

⁴⁵ Толочко П. Ярослав Осмомисл ... – С. 257-265.

⁴⁶ Войтович А. Князівські династії Східної Європи (кінець IX–початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. – Л., 2000. – С. 378.

⁴⁷ Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство ... – С. 79.

⁴⁸ Грицак П. Галицько-Волинська держава. – С. 46.

⁴⁹ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 206

⁵⁰ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 245-246.

⁵¹ Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство ... – С. 72.

призвела до того, що Ярослав Осмомисл був змушений звертатися за польською допомогою у боротьбі з сином та його луцькими покровителями⁵².

Незадовго до смерті Ярослав робить спробу збільшити вагу своїх спільників та прихильників сина-бастарда Олега Насташича. У Галичі відбувається з'їзд наймогутніших бояр та родів⁵³, де його учасники під тиском князя погодилися передати стіл бастарду. Володимирові дано в посідання Перемишль. Усі учасники зібрання були примушені здійснити хресне цілування на вірність новому князеві⁵⁴, але єдність була короткою. Новий боярський бунт спалахує одразу ж після смерті князя і пов'язаний не стільки з небажанням правління бастарда Олега Насташича, скільки з боязню розправи за смерть матері. Частина прихильників Олега, не маючи достатньої політичної сили, звертається за допомогою до київського князя Рюрика Ростиславича та польського короля Казимира й на короткий час знову посідає Галич, але незабаром князь був отруєний⁵⁵. Із загибеллю Олега припиняє свою діяльність і його партія.

Прихильники Володимира Ярославича у скорому часі розчаровуються в політиці князя. Причин для цього, за свідченням літописця, було декілька: 1) князь "віддався питтю"; 2) князь не радився у державних питаннях з великими боярами, а отже, й усунув їх з органів державного управління; 3) робив насильства над жінками і дочками галичан (бояр); 4) взяв за жінку попадю і прижив із нею двох синів⁵⁶.

Погоджуємося з думкою М. Грушевського⁵⁷, М. Котляра⁵⁸ та інших дослідників⁵⁹, що головними потрібно вважати два перші звинувачення. Ймовірно, що ініціаторами бунту та фізичного усунення князя стали саме представники партії Романа. Протилежної думки були приятелі та представники партії Володимира, вимагаючи лише розлучення з попадею⁶⁰. Однак їхні сили були ослабкими і частина з них пішла у вигнання зі своїм князем. Ті, що залишилися, примкнули до партії волинського князя Романа Мстиславича та спільно з її представниками кличуть Романа до Галича.

Партія Романа з'явилася в Галичі 1188 р., коли володимирський князь віддав свою дочку Федору за старшого сина Володимира Ярос-

⁵² ПСРА. – Т. 2. – Стб. 751.

⁵³ Грушевський М. Історія України-Руси ... – С. 445.

⁵⁴ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 657.

⁵⁵ Щавелева Н. И. Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий. – М., 1990. – С. 127-130.

⁵⁶ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 659-662.

⁵⁷ Грушевський М. Історія України-Руси ... – С. 447.

⁵⁸ Котляр Н.Ф. ... – С. 86.

⁵⁹ Пашин С. С. Галицкое боярство XII-XIII вв. // Вестник ЛГУ. Серия 2. – Л., 1985. – Вып. 4. – С. 14; Кордуба М. Суспільні верстви і політичні партії в Галицькому князівстві до половини XIII ст. // ЗНТШ. – Л., 1899. – Т. 31/32. – С. 13-14.

⁶⁰ Грушевський М. Історія України-Руси ... – С. 448.

лавича Василька. Цікаво, що перед самим вигнанням Володимирка та його родини з Галича бояри відіслали Федору до Володимира. Можна погодитися з думкою Б. Головка, що це сталося через домовленість його спільників серед галичан та самого Романа Мстиславича.⁶¹ Але на той час угорська партія ще не набрала сили і не досить упевнено виступила проти Володимира Ярославича “тому, що боялися приятелів Володимиркових”. Наступним кроком його прихильників стало прикликання князя до Галича. Не втримавшись першого разу на галицькому столі та дізнавшись про похід угорських військ, Роман Мстиславович був змушений утікати “и с mouжи тѣми котории же его . ввели блхоутъ в Галичь”⁶².

Наступною боярською партією, яка формується за Володимира Ярославича, була проугорська боярська партія. Уперше проугорська орієнтація частини “галицьких мужів” простежується в подіях 1188-1189 років. Разом із прихильниками Володимира Ярославича і противниками Романа ця група склала серйозну опозицію Романові Мстиславичу. Можливо, що саме прагнення волинської партії та краківського столу нав'язати в Галичині свої впливи і призвели до створення угорської партії. Певну роль у її появі відіграла й Угорщина, яка не була зацікавлена в посиленні тут польських позицій.

Не набувши значних політичних впливів та через швидке порозуміння з галицькою більшістю Володимира Ярославича, підтримку впливового тестя, “угорська партія” змиралась із владою цього князя. Певні спроби свого волевиявлення вона робила і за Романа Мстиславича, але це призвело до жорстокого винищення її світських та духовних провідників, конфіскації в опозиції земель та вигнання лідерів опозиції Кормильчичів⁶³.

Супроти Романа організовується серйозна боярська коаліція. У той же час угорський король із військами виступає проти Романа. Разом із прихильниками князя Володимира, проугорськи налаштованим боярством, ця група склала серйозну опозиційну силу. Л. Войтович припускає, що змовники могли пропустити угорські війська через карпатську лінію оборони і князь Роман був заскочений зненацька⁶⁴. Завдяки цьому Бела III, не зустрівши серйозного опору, вступив у Галич, де посадив свого сина Андрія, а управління віддав у руки галицьких бояр. Щоб гарантувати королеві безпеку, в Угри забрали заручників зі знатних боярських родів⁶⁵. Можна припустити, що одночасно було укладено якусь угоду між уграми та боярством. Зміст цієї угоди нам не відомий, але окремі її положення можемо ви-

⁶¹ Головка Б. О. Князь ... – С. 111.

⁶² ПСРА. – Т. 2. – Стб. 661.

⁶³ Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство ... – С. 84-85.

⁶⁴ Войтович Л. Роман Мстиславович і утворення Галицько-Волинського князівства // Галичина і Волинь у добу середньовіччя : до 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Л., 2001. – С. 13-30.

⁶⁵ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 664.

окремити. Так, до жорстокого конфлікту боярства та угрів призвели якісь таємні переговори Бели і київського князя Святослава Всеволодовича. Можна погодитися із Д. Зубрицьким, який не відкидав можливості обіцянки віддати частину Галичини (Перемишльського або Тербовлянського князівства) київському князеві, що суперечило інтересам бояр⁶⁶. Реакція галицького боярства на дії угрів була швидкою. Представники партії висувають кандидатуру Ростислава Берладника. Однак ця реакція була спонтанною і, напевно, не узгодженою всередині партії, оскільки бояри, чії діти і брати були в заставі в угрів, не підтримали таких дій. Не забарилася й реакція угрів, які почали повторно водити боярство до присяги⁶⁷.

Убивство уграми Ростислава Берладника, їхнє жорстоке ставлення до галичан призводять до послаблення позицій партії та швидкого вигнання угрів⁶⁸. Якщо вірити повідомленням В. Татищева, то невдоволення уграми перекинулося і на представників угорської партії⁶⁹. Послабленню угорської партії сприяло повернення з угрів Володимира Ярославича, його воскняження та підтримка краківського та володимиро-суздальського столу.

Як уже зазначалося, представники партії Володимира разом зі своїм князем звертаються по допомогу до угорського короля Бели, виганяють з Галича Романа Мстиславича та його прихильників. Сподівання Володимира не виправдалися, а сама партія значно втратила свої позиції після того, як угорський король Бела III, обманувши князя Володимирка Ярославича, ув'язнив його в Угорщині, а правління віддав представникам угорської партії.

Поверненню Володимира Ярославича і відновленню позицій його партії сприяв цілий ряд факторів. Серед найголовніших виділимо: 1) послаблення позицій угорської партії та свавілля угорців у Галичі; 2) пошук руського претендента на Галицький стіл; 3) дипломатичні контакти та підтримка останнього з Фрідріхом I Барбаросою та Суздальською землею; 4) відновлення позицій партії Володимира Ярославича в самому Галичі, що відтоді відіграє помітну роль у державній політиці⁷⁰.

Більше ніяких опозиційних виступів проти Володимира Ярославича не зустрічаємо. Не маємо вісток і про те, яким чином князь зумів утихомирити опозиційну щодо себе угорську партію та партію Романа. Реконструювати подальшу історичну долю партії можна за допомогою польських хронік В. Кадлубека та “Великопольської хроніки”⁷¹. Не бажаючи чергового воскняження в Галичі Романа та посилення позицій його прихильників, представники партії Володимира

⁶⁶ Шараневич И. История ... – С. 64-65.

⁶⁷ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 664.

⁶⁸ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 659-665.

⁶⁹ Татищев В. Н. История Российская... – Ч. 2. – С. 148.

⁷⁰ ПСРА. – Т. 2. – Стб. 666-667.

⁷¹ Magistri Vincentii. Chronicon Polonorum / ed. A. Bielowski // МРН. – Lwów, 1872. – Т. 2. – Р. 351-353; “Великая хроника” о Польше, Руси и их соседях / Пер. А. М. Поповой, 1987. – С. 135.

Ярославича та угорської партії уклали якісь домовленості. Ймовірно, що саме представники першої партії були ініціаторами запрошення польського князя Лешка, обіцяючи послух та виплату всіх податків. Однак, за вістками хронік, бояри винощували і якісь інші плани, бо міста здавали з боєм, а в самому Галичі збирали значні сили⁷². За В. Татищевим, галичани в протигагу полякам і Романові висувають кандидатуру Ростислава Рюриковича⁷³, але зазнають невдачі.

Отже, можна виділити такі головні етапи процесу формування боярських партій та угруповань, у рамках кожного з яких реалізуються певні тенденції.

Перший етап (друга половина XI – перша половина XII ст.). На цей час одним із основних принципів політики бояр Перемишля, Звенигорода, Тербовля та Галича є прагнення звільнитися від претензій Володимира і Києва, всіляко підтримувати ворогів волинського князя, сприяти самостійності Волині та недопущення її об'єднання з Києвом. Для цього етапу характерним є високий ступінь консолідації боярства довкола князя, що виступає гарантом об'єднання та незалежності земель і від якого залежали успіхи реалізації основних політичних та економічних прагнень місцевого боярства.

Другий етап (середина XII – початок XIII ст.) характеризується поступовим посиленням політичного й економічного впливу боярства та прагненням нав'язати свою волю князеві. Це посилення виникає поступово, у напруженій політичній боротьбі, шляхом частих змов та виступів, підкорення своїй волі віча, через творення тих чи інших партій та висунення нових претендентів на княжий стіл. З цього часу, зокрема в Галицькій землі, чітко простежується декілька партій та боярських угруповань. Останні не мали чіткої політичної платформи і залежно від політичної ситуації підтримували того чи іншого князя, входили до тієї чи іншої боярської партії.

⁷² “Великая хроника” ... – С. 136.

⁷³ Татищев В. Н. История Российская... – Ч. 2. – С. 165.

Фортеця : збірник заповідника “Тустань” :
на пошану Михайла Рожка.
– Л.: Камула, 2009. – Кн. 1. – С. 135-143

Василь РУДИЙ

ДО ІСТОРІЇ ЗАМКУ ДАНИЛОВИЧІВ – ВИГОВСЬКИХ У С. РУДА ЖИДАЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

З появою людини з'явилася потреба захищатися та оборонятися, що привело до створення адекватних своєму шляху розвитку засобів захисту. Протягом віків населення, що проживало на українських землях, звало значну кількість оборонних пунктів і фортифікаційних систем. Археологічні дослідження цих пам'яток дають можливість наукової класифікації, визначення часу появи та періодів використання, вивчення їх просторово-планувальної структури, а також методів і засобів такого будівництва.

Варто зауважити, що значні напрацювання з історії фортифікаційних споруд у західноукраїнському регіоні здійснили М. Рожко, О. Мацюк, М. Кучера, а в останній час В. Пшик та ін.¹, які на основі археологічних та документальних матеріалів з української кастеології подали вартісні дослідження, наповнені картосхемами та світлинами пам'яток мілітарної архітектури.

На Прикарпатті з перших століть нашої ери дослідники відмічають наявність значної кількості селищ та городищ, часом з-поміж яких виділяються укріплені садиби заможної шляхти. Одним з таких пунктів є укріплення, виявлене в с. Руда.

Населений пункт Руда розташований у південній частині Жидачівського району обабіч р. Бережниця, однієї з приток Дністра. Місцевість навколо нього – рівнина, що знаходиться на висоті 270 м над рівнем моря. З північної сторони до села прилягає присілок

¹ Рожко М. Ф. Тустань давньоруська наскельна фортеця. – К., 1996; Корчинський О. М. Городища IX–XIV ст. в басейні Верхнього Подністров'я: дис. канд. іст. наук. – Л., 1996; Мацюк О. Я. Замки і фортеці Західної України. – Л., 1997; Рудий В. Городи та укріплені пункти Перемишльської землі в системі оборони Руської держави // АДЛУ. – Л., 2003. – Вип. 6. – С. 139-161; Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст.: Каталог-інформатор. – Л., 2008.